

Rabobank

De diverse opmars van de ZZP'er

ZZP'ers hebben de afgelopen jaren een centrale rol gekregen op de arbeidsmarkt én in het publieke debat. Volgens de één zijn ze het smeermiddel van de economie, volgens de ander de slachtoffers van modernisering. In dit Themabericht proberen we de belangrijkste stuwende krachten achter de sterke groei van het aandeel ZZP'ers in kaart te brengen. Ook brengen we de keerzijde van het ZZP-schap in beeld, vooral waar het gaat om de beperkte pensioenopbouw van deze groep.

ZZP'ers, wie zijn het?

De arbeidsmarkt is sterk in beweging en daarmee vervaagt het klassieke onderscheid tussen ondernemer en werknemer. Een relatief nieuw begrip in dit speelveld is de zelfstandige zonder personeel (ZZP'er). Achter het begrip ZZP'er gaat een diverse groep schuil die zich moeilijk in een definitie laat vangen. In ruime zin kan de ZZP'er worden gedefinieerd als een ondernemer die geen personeel in dienst heeft (CBS, 2011). Toch wordt de term ZZP'er door beleidsmakers vooral gebruikt in relatie tot de 'nieuwe' zelfstandige. Dat is iemand die zijn werkzaamheden verricht onder vergelijkbare omstandigheden als werknemers en die werkzaamheden ook in loondienst of als zelfstandige met personeel zou kunnen uitvoeren.

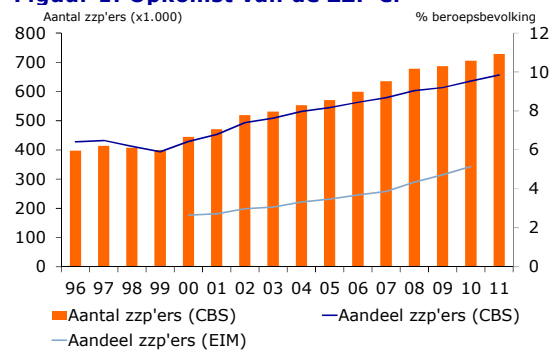
Opmars van de ZZP'er

Het aantal ZZP'ers is het afgelopen decennium sterk gestegen. In ruime zin nam het aantal ZZP'ers toe van 397.000 in 1996 tot 728.000 in 2011. Ook binnen de werkzame beroepsbevolking is het aandeel ZZP'ers toegenomen, van 6,4% in 1996 tot 9,9% in 2011 (Figuur 1). Uitgaande van de definitie van het EIM¹ nam

¹ Het belangrijkste verschil tussen de CBS-definitie en de definitie die EIM hanteert, is dat EIM alleen kijkt naar de 'nieuwe' ZZP'er. Dat zijn de ZZP'ers die voornamelijk hun eigen arbeid aanbieden en nauwelijks investeren in kapitaalgoederen. Zelfstandigen in de detailhandel en in de landbouw vallen dan ook buiten deze definitie.

het aandeel ZZP'ers toe van 2,7% in 2000 tot 5,1% in 2010. In internationaal opzicht behoort Nederland met zijn aandeel ZZP'ers tot de middenmoot. Het ZZP-schap is dus nog lang niet de dominante arbeidsvorm. Een overgrote meerderheid van de werkzame beroepsbevolking (bijna 80%) bestaat nog steeds uit werknemers met een vast dienstverband.²

Figuur 1: Opkomst van de ZZP'er

Bron: CBS, EIM

De groei van het aandeel ZZP'ers kan volgens de SER (2010) worden geplaatst tegen de achtergrond van maatschappelijke en economische trends als individualisering en flexibilisering van arbeid en van productieprocessen. Het is voor ondernemers belangrijk om snel op veranderingen in de vraag te kunnen inspelen. Zelfstandigen bieden werkgevers die flexibiliteit. Aan de andere kant kan het ZZP-schap ook veel voordelen bieden aan de werknemer. Het biedt veel vrijheid en flexibiliteit, waardoor het gemakkelijker is om werk te combineren met huishoudelijke taken en zorg voor kinderen.³ Niet verrassend laat een recente en-

² De opkomst van ZZP'ers blijkt vooral samen te gaan met een verandering in de samenstelling van de flexibele schil, en niet zozeer met een toename van het aandeel van de flexibele schil in de werkzame beroepsbevolking. CBS-cijfers laten over de afgelopen jaren een buitengewoon stabiel beeld zien van de verhouding tussen vaste werknemers, flexibele werknemers (zoals uitzendkrachten, oproepkrachten en invalkrachten) en zelfstandigen (Dekker, 2009).

³ Uit onderzoek van Van Es en Van Vuuren (2010) blijkt dat mannen en vrouwen met kinderen vaker

quête van EIM (2011) onder 'nieuwe' zelfstandigen zien dat voor ruim 60% van de ondervraagde ZZP'ers het eigen baas zijn en de vrijheid van het ZZP-schap overwegingen zijn geweest bij het starten als zelfstandige. Een vijfde van de ZZP'ers heeft de stap naar het zelfstandig ondernemerschap ervaren als hun enige optie.⁴ ZZP'ers blijken dus in ruime meerderheid zelf voor het ondernemerschap te kiezen.

Daarnaast hebben institutionele veranderingen bijgedragen aan de groei van het aandeel ZZP'ers. De gedeeltelijke privatisering van de ziektewet en arbeidsongeschiktheid maakt het aantrekkelijker voor werkgevers om arbeidsrisico's over te hevelen naar de arbeidskracht. De privatisering in de postsector heeft de marges in deze sector onder druk gezet, waardoor werkgevers zich vaker gedwongen voelen om gebruik te maken van ZZP'ers. In de zorg heeft marktwerking geleid tot een toename van het aandeel zelfstandigen. In de thuiszorg wordt de huishoudelijke zorg sinds 2007 aanbesteed, waardoor de werkdruk is toegenomen. Uit frustratie hierover kiezen steeds meer verplegers en verzorgenden voor het ZZP-schap (V&VN, 2010). Daar komt bij dat het persoonsgebonden budget (pgb) zieken in staat stelt om zelf zorg in te kopen, waardoor de zorgsector aantrekkelijker is geworden voor zelfstandigen. In de bouw is het aandeel ZZP'ers onder meer gegroeid doordat saneringen hebben geleid tot meer noodgedwongen zelfstandigen. Ook concurreren werknemers in de bouw steeds meer met bouwvakkers uit Oost-Europa. Die bieden zich vaak als zelfstandige aan, waardoor ze goedkoper zijn en meer flexibel inzetbaar dan mensen in loondienst. Binnenlandse werknemers worden via deze weg gedwongen om mee te gaan in de ZZP-trend. Want doordat zelfstandigen buiten de cao's vallen, hoeven

ZZP'er zijn. De kans om ZZP'er te zijn neemt ook toe naarmate de kinderen jonger zijn.

⁴ Deze groep is ZZP'er geworden vanuit een of meer negatieve startmotieven zoals (dreigende) werkloosheid, onvrede/conflict, een te laag inkomen als werknemer, gezondheidsredenen of is door de werkgever in het ZZP-schap gedwongen.

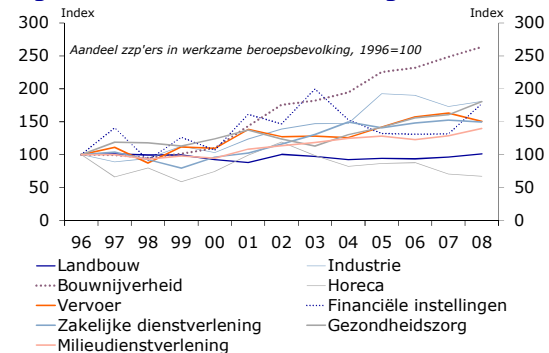
werkgevers geen premies werknemersverzekeringen af te dragen en kunnen ze met elke afzonderlijke ZZP'er zelf over tarieven onderhandelen.

Ook de opkomst van ICT is mede verantwoordelijk voor de opmars van het ZZP-schap, omdat het werken op afstand mogelijk maakt. Dat geldt vooral in de dienstverlening. Het begrip transactiekosten speelt in deze context een belangrijke rol (Coase, 1937). Transactiekosten zijn de kosten die werkgevers maken bij het steeds opnieuw zoeken van samenwerkingspartners en het afsluiten en monitoren van contracten. Het gebruik van ICT zorgt in veel werksituaties voor een verlaging van transactiekosten, waardoor het voor werkgevers goedkoper kan zijn om te werken met ZZP'ers in plaats van met dienstverbanden.

Sectorale ontwikkelingen verschillen

De ontwikkeling van het aandeel ZZP'ers in de beroepsbevolking verschilt per sector behoorlijk (figuur 2). Met name in de bouw, zorg, industrie en financiële dienstverlening is het aandeel ZZP'ers bovengemiddeld toegenomen. In de horeca is het aandeel ZZP'ers juist gedaald. In absolute aantallen was de toename van het aantal ZZP'ers in de periode 1996-2008 het grootst in de sector zakelijke dienstverlening (99.000), gevolgd door de bouw (62.000) en milieudienstverlening (50.000).

Figuur 2: Sectorale ontwikkeling ZZP'ers

Bron: CBS

De diversiteit tussen sectoren komt ook tot uiting in de factoren die de groei van het aandeel ZZP'ers verklaren. In de dienstverlening is

de toename van het aandeel ZZP'ers voornamelijk toe te schrijven aan 'kansen' die mensen zien voor het ondernemerschap, mede mogelijk gemaakt door de opkomst van ICT. Een grote meerderheid van de zelfstandigen in de ICT (85%) en overige zakelijke dienstverlening (79%) beoordeelt het ZZP-schap als positief (EIM, 2011). Voor slechts 13% van de ZZP'ers in de ICT en 18% van de ZZP'ers in de overige zakelijke dienstverlening was de stap naar het zelfstandig ondernemerschap een negatieve keuze. In de sectoren bouw, vervoer en zorg is dat vaker het geval. De toename van het aandeel ZZP'ers hangt daar sterker samen met eerder genoemde institutionele ontwikkelingen. Ook heeft de FNV in een brief aan de Tweede Kamer zijn zorgen geuit over het gedwongen ZZP-schap in de thuiszorg, de postsector, de koeriersdiensten en het vervoer (FNV, 2008). Toch is ook in die sectoren nog steeds een ruime meerderheid van de zelfstandigen tevreden met het ZZP-schap.

Aandeel ZZP'ers blijft groeien

ZZP'ers hebben de afgelopen tien jaar hun positie verankerd op de arbeidsmarkt. De snelle groei van het aandeel ZZP'ers in de afgelopen jaren heeft sommige deelnemers aan het publieke debat verleid tot het doen van wel heel optimistische voorspellingen over de ontwikkeling van het aantal ZZP'ers.⁵ ZZP'ers zullen ook in de toekomst een belangrijke rol blijven spelen, maar het simpelweg doortrekken van de ontwikkeling van de afgelopen jaren naar de toekomst toe is te kort door de bocht. In sommige sectoren, zoals de dienstensector, zullen trends als mondialisering en digitalisering de weg vrijmaken voor verdere groei van het aandeel ZZP'ers (EIM, 2007).⁶

⁵ Toenmalig MKB-voorzitter Loek Hermans verkondigde in 2008 dat het aantal ZZP'ers binnen twee jaar zou verdubbelen tot 2 miljoen. In werkelijkheid groeide het aantal ZZP'ers in een veel lager tempo. In 2010 waren het er iets meer dan 700.000.

⁶ Daarentegen zal het aantal arbeidsplaatsen in sectoren als de industrie en de bouw de komende jaren naar verwachting minder hard groeien of zelfs gaan dalen. Omdat dit sectoren zijn waarin het aandeel ZZP'ers relatief sterk is toegenomen, kan deze ont-

Ook veranderingen in de demografische samenstelling (voornamelijk leeftijdsopbouw) zullen naar verwachting in de komende jaren leiden tot een verdere toename van het aandeel ZZP'ers (Dekker en Kösters, 2011). Toch is er geen reden om aan te nemen dat het ZZP-schap over tien jaar de dominante arbeidsvorm is geworden. Transactiekosten zullen werkgevers blijven stimuleren tot het in dienst nemen van werknemers.⁷ Bovendien is voor veel mensen die zich aanbieden op de arbeidsmarkt het ZZP-schap geen aantrekkelijke optie.

De keerzijde van het ZZP-schap

Het bestaan als ZZP'er is de laatste tijd vaak negatief in het nieuws. Naast het gedwongen ZZP-schap komt dit onder andere doordat zelfstandigen buiten de cao's vallen en niet de bescherming genieten die werknemers met een dienstverband krijgen. Een ander punt van zorg is de inkomensonzekerheid die met het ZZP-schap gepaard gaat. ZZP'ers werken voor eigen rekening en risico. Daarom worden ze bij vraaguitval direct in hun inkomen getroffen. Zelfstandigen zijn dan ook een van de zwaarst getroffen groepen tijdens de recessie van 2009.⁸ De helft van de zelfstandigen heeft geen aanvullende inkomstenbron buiten de onderneming. Een groep van bijna 100.000 ondernemers heeft een winst van slechts € 10.000 of minder zonder aanvullende inkomsten uit loon of pensioen. Deze *working poor* verdienen niet genoeg om zelfstandig rond te komen.

Een wat ondergesneeuwde problematiek is de lage verzekeringsgraad en pensioenopbouw

wikkeling een rem zetten op de landelijke groei van het aandeel ZZP'ers.

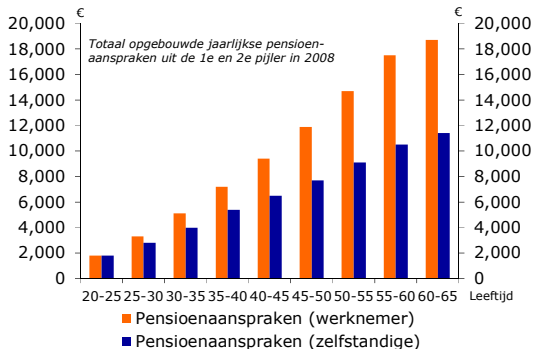
⁷ Ook hebben bedrijven behoefte aan mensen met (bedrijfsspecifieke) kennis. Die kennis wordt onder meer verkregen door scholing. Bedrijven zijn meer geneigd te investeren in opleidingen wanneer iemand in loondienst is. Een zelfstandige kan immers gemakkelijker 'weglopen', waarna de werkgever niet langer het rendement op de investering kan plukken.

⁸ In 2009 daalde het inkomen van zelfstandigen gemiddeld met 8%, terwijl het inkomen van werknemers gemiddeld met ruim 3% steeg.

onder zelfstandigen. ZZP'ers participeren in de meeste gevallen niet in de collectieve werknemersverzekeringen voor sociale zekerheid en pensioen. Wel kunnen ze zich privaat (en vaak heel erg duur) verzekeren tegen inkomensverlies door bijvoorbeeld ziekte en arbeidsongeschiktheid.⁹ Ook participeren ZZP'ers, in tegenstelling tot werknemers, nauwelijks in collectieve pensioenregelingen.¹⁰ ZZP'ers zijn voor wat betreft hun pensioenopbouw afhankelijk van individuele pensioenoplossingen. Maar veel zelfstandigen maken daar geen gebruik van. Ongeveer de helft van het aantal 'nieuwe' ZZP'ers heeft geen reserve getroffen voor de oudedagsvoorziening (EIM, 2010). In dit licht is het niet verrassend dat de opgebouwde pensioenaanspraken in de eerste pijler (AOW) en de tweede pijler (werknemerspensioen) van werknemers en zelfstandigen behoorlijk uiteen lopen (Figuur 3).

Zo heeft een gemiddelde werknemer in de

Figuur 3: Pensioenaanspraken

Bron: CBS

⁹ Een deel van de ondernemers kan een 'individuele arbeidsongeschiktheidsverzekering tegen collectieve voorwaarden' afsluiten via de branche- of beroepsorganisatie. Een andere optie is het afsluiten van een vrijwillige verzekering voor ziekte en/of arbeidsongeschiktheid bij het UWV. Die laatste mogelijkheid staat echter alleen open voor ZZP'ers die starten vanuit een dienstverband of een uitkering op basis van werknemersverzekeringen.

¹⁰ Een kleine groep ZZP'ers neemt verplicht deel aan een pensioenregeling in de tweede pijler. Het betreft een aantal vrijberoepsbeoefenaren die vallen onder een verplicht gestelde beroepspensioenregeling. Daarnaast vallen ook zelfstandigen in een aantal beroepen onder de verplichte deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds, waarmee deze zelfstandigen dezelfde regeling hebben als werknemers.

leeftijdscategorie 60-65 jaar een jaarlijkse pensioenaanspraak van € 18.700. Voor een zelfstandige bedraagt de pensioenaanspraak slechts € 11.400 op jaarbasis. De pensioenaanspraken van zelfstandigen bestaan dus vrijwel uitsluitend uit AOW-aanspraken (ongeveer € 10.000). Wel heeft ruim 80% van de zelfstandigen € 20.000 of meer aan vermogen opgebouwd dat gebruikt kan worden voor de oudedagsvoorziening. Bij werknemers is dat 71%.

Het is moeilijk om zicht te krijgen op de feitelijke inkomenssituatie van gepensioneerden die voor hun pensionering als zelfstandige actief waren. Toch tonen het lage aandeel ZZP'ers dat een reserve voor de oudedagsvoorziening aanlegt en de beperkte pensioenopbouw in de eerste en tweede pijler wel aan dat de pensioensituatie van ZZP'ers zorgelijk is. Deze problematiek lijkt vooral voort te komen uit het beperkte pensioenbewustzijn onder zelfstandigen. Uit (gedrags-)economisch onderzoek blijkt dat als mensen zelf verantwoordelijk zijn voor hun pensioen, zij veel te weinig pensioen opbouwen (zie bijvoorbeeld Munnell en Sundén, 2006). De pensioenvoorziening van ZZP'ers dreigt dus in het gedrang te komen door men- selijk falen.

Conclusie

Het belang van ZZP'ers voor de Nederlandse economie is de laatste tien jaar toegenomen. De toename van het aandeel ZZP'ers is het grootst in de sectoren bouw, zorg, industrie en financiële dienstverlening. In de meeste gevallen is het zelfstandig ondernemerschap een bewuste keuze. Maar in bepaalde sectoren (bouw, vervoer en zorg) komt het onvrijwillig ZZP-schap door institutionele veranderingen vaker voor. Ook vanuit het perspectief van verzekeringsgraad en pensioenvoorziening kleven er aan het ZZP-schap de nodige risico's.

maart 2012

Theo Smid (030 - 2167599)

T.H.Smid@rn.rabobank.nl

www.rabobank.com/economie

Literatuur

Coase, R.H. (1937), The nature of the firm, *Economica*, 7(16) 386-405

CBS (2011), <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/methoden/toelichtingen/alfabet/z/ZZP.htm> (bekeken 2-12-2011)

Dekker, R. (2009), Werken anno 2009, vast contract en een baas, *Me Judice*, 2, 20 november 2009

Dekker, R. en L. Kösters (2011), De ontmythologisering van de ZZP-trend, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken* 27(3) 248-263

EIM (2007), Van onbemind tot onmisbaar, Zoetermeer: EIM

EIM (2010), Stand van zaken zonder personeel. Zoetermeer: EIM

EIM (2011), Zelfbewust een zelfstandige positie. Zoetermeer: EIM

Es, F. van en D. van Vuuren (2010), *A decomposition of the growth in self-employment*, CPB Discussion Paper 145, Den Haag: CPB

FNV (2008), *Reactie FNV onderzoek motieven zelfstandig ondernemerschap en de Kabinetsreactie*, Brief aan de vaste Tweede Kamercommissie voor SZW, 5 februari 2008

Munnell, A.H. and A. Sundén (2006), 401(k) plans are still coming up short, *Issue in Brief 43*, Chestnut Hill, MA: Center for Retirement Research at Boston College

SER (2010), *ZZP'ers in beeld*, Een integrale visie op zelfstandigen zonder personeel, SER Advies 10/04. Den Haag: SER

V&VN (2010), *Zelfstandigen in de zorg*, Position paper naar aanleiding van hoorzitting SER 10 februari 2010, Verpleegkundigen & Verzorgenden Nederland